

แนวทางในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ ของผู้ต้องขังในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่*

Guidelines for Human Spiritual Development of Female Prisoners at Chiang Mai Correctional Institution

^{1*}พระมหาวิเศษ ปญญาวิชโร, ¹พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมโม,
²แสง จันทร์งาม และ ³ธัชพล ศิริวงศ์ทอง

^{1*}Phramaha wiset Phanyarachiro, ¹Phrakhrusamu Thanachot Ciradhammo,

²Saeng Chun-Ngarm and ³Thatchapol Siriwongthong

^{1*, 1, 2, 3}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

^{1*, 1, 2, 3}Mahamakut Buddhist University; Lanna Campus

^{1*}Corresponding Author. Email: veesaad@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความต้องการในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิง 2) เพื่อสังเคราะห์หลักธรรมในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิง และ 3) เพื่อหาแนวทางพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิงตามหลักพุทธธรรม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ 1) ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา จำนวน 15 รูป/คน โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจง 2) ผู้ต้องขังหญิง จำนวน 288 คน โดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบง่าย จากผู้ต้องขังหญิงทั้งหมด 1,151 คน ซึ่งใช้สูตรการคำนวณขนาดของเครซีและมอร์แกน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล 1) แบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา 2) แบบสอบถาม ใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้ต้องขังหญิงมีความต้องการในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย = 4.23 ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.544) อันดับแรก การพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการภาวนามยปัญญา (ค่าเฉลี่ย = 4.27 ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.619) รองลง

มา การพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการจินตตามยปัญญา (ค่าเฉลี่ย = 4.24 ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.593) ส่วนการพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการสุตมยปัญญา อยู่อันดับสุดท้าย (ค่าเฉลี่ย = 4.19 ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.614) 2) หลักธรรมในการพัฒนา ได้แก่ ความเมตตาต่อกัน มีความกรุณาต่อกัน แสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี การทำใจให้รับความเป็นจริงได้ ไตรสิกขา อริยสัจ 4 และมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นขั้นการเจริญวิปัสสนา หาเหตุหาผล และ 3) ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนวทางในการพัฒนาไว้ว่า วิธีการที่ทำให้ผู้ต้องขังไม่โศกเศร้าในอดีตอันเจ็บปวดที่ผ่านมา ควรสอนเน้นเห็นคุณค่าในชีวิต โดยจัดพระสงฆ์ไปอบรมธรรมะเน้นการพึ่งเกี่ยวกับบาป บุญ คุณ โทษให้มาก

คำสำคัญ: หลักธรรม; จิตวิญญาณ; ผู้ต้องขังหญิง

Abstract

This research was aimed at (1) investigating the demand for humanity spiritual development of female prisoners, (2) synthesizing the Buddhist principles for humanity spiritual development of female prisoners, and 3) seeking the ways for humanity spiritual development of female prisoners in accordance with the Buddhist principles. The samples used in this study included 1) 15 Buddhist experts chosen by purposive sampling, and 2) 288 female prisoners chosen from 1,151 female prisoners by simple random sampling, and the sample size was determined based on the Krejcie & Morgan table. The instruments used to collect data were 1) structured interviews and descriptive data analysis and (2) questionnaires. Data were analyzed using statistics, including percentage, mean, and standard deviation.

The results showed that (1) female prisoners' overall demand level for humanity spiritual development was high (mean = 4.23 and standard deviation = 0.544), and when considering individual aspects, the first rank was humanity spiritual development based on the Pawana Maya Panya process (mean = 4.27 and standard deviation = 0.619), followed by humanity spiritual development based on the Jinta Maya Panya process (mean = 4.24 and standard deviation = 0.593) and humanity spiritual development based on the Suta Maya Panya process (mean = 4.19 and standard deviation = 0.614), respectively, (2) the Buddhist principles for humanity spiritual development included kindness, congratulations to others, acceptance of truth, Threefold Training Principles, four Noble Truths, and Noble Eightfold Path, which is the stage of enlightenment and finding of causes and effects, and (3) the experts proposed the humanity spiritual development way that the prisoners would not grieve in their painful past if they were taught about the value of their life by the monks giving the dharma training by focusing on sins and merits.

Keywords: Buddhist principles; Spirit; Female prisoners

บทนำ

คุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ ในปัจจุบันโลกภายนอกหล่อใจให้ออกมาจากแก่นแท้ของชีวิต ดึงดูดเราด้วยความสะดวกสบายและความสุขเพียงชั่วคราว ผูกมัดเราไว้ในการเสพติดนานจนเรารู้สึกหวนคืนอันแท้จริงของชีวิต และจิตใจภายในตัวตนของเรา ทำให้เราหลงลืมกับความรู้สึกลึกๆ ความรู้สึกพอ มนุษย์สามารถจะเสียสละแม้กระทั่งตนเองเพื่อสิ่งที่ตนรัก หรือเพื่อความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการความถูกต้องที่ตนต้องยกไว้เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งจิตวิญญาณและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ (Tiravekin, 2010) ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีการให้การปรึกษาแบบภวนิยม ที่ว่ามนุษย์มีเสรีภาพในการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองเมื่อมนุษย์ขาดเสรีภาพทางสังคมแต่สามารถลดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ลงได้ สิ่งแวดล้อมไม่ได้กำหนดตัวเราแต่เราเป็นผู้กำหนดตัวเราเองว่าจะยอมแพ้หรือต่อสู้ การดำรงชีวิตที่ไม่แท้จริงคือการกล่าวโทษตำหนิสิ่งแวดล้อมและการเลือกนั้นต้องมีความรับผิดชอบด้วยเหมือนผู้สร้างชีวิตและสร้างปัญหาให้ตนเอง

ทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่มีหน้าที่ความรับผิดชอบในการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยของผู้ต้องขังให้เป็นบุคคลที่สามารถเข้ากับสังคมได้เมื่อพ้นโทษแล้วทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยให้การอบรมศึกษาวิชาสามัญ วิชาชีพ ตลอดจนการพัฒนาจิตใจของผู้ต้องขัง ทั้งนี้เพื่อให้มีอาชีพติดตัวและสามารถกลับตนเป็นคนดีของสังคม รวมทั้งมีหน้าที่ในการเสริมสร้างสมรรถนะในการบริหารงานราชทัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยการพัฒนาบุคลากรการพัฒนากระบวนการเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และประชาสัมพันธ์ให้สังคมเข้าใจในภารกิจและบทบาทของเรือนจำและกรมราชทัณฑ์ ผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ ที่ปรับตัวได้ดีมีการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าผู้ต้องขังที่ปรับตัวไม่ดี และผู้ต้องขังที่ปรับตัวได้ดีมีความเชื่ออำนาจในตนสูงกว่าผู้ต้องขังที่ปรับตัวไม่ดี (Chanmongkon, 2009) ถึงกระนั้นการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ยังมีอยู่ซึ่งมีรูปแบบที่ไม่แตกต่างจากรูปแบบของการกระทำผิดครั้งแรก เมื่ออดีตผู้ต้องขังได้รับการปลดปล่อยจะกลับไปอยู่กับครอบครัว ในระยะแรกอดีตผู้ต้องขังได้พบว่าครอบครัวไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้ ในหลายกรณีสมาชิกในครอบครัวยังแสดงถึงความรังเกียจที่เคยติดคุก อีกทั้งเพื่อนบ้านได้แสดงความไม่ไว้วางใจ ทำให้อดีตผู้ต้องขังเหล่านี้หนีออกจากบ้านไปอยู่กับเพื่อนกลุ่มเดิมๆ ที่เคยคบก่อนติดคุกครั้งแรก ประกอบกับการขาดความช่วยเหลือเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่จากหน่วยงานต่างๆ และการถูกตีตราจากสังคม ทำให้บุคคลเหล่านี้หวนกลับมากระทำผิดซ้ำอีก (Somnuek, 2004) ด้านการแก้ไขปัญหายาเสพติดโดยเฉพาะงานโครงการชุมชนบำบัด ที่เน้นการปรับ พื้นฟูพัฒนาศักยภาพ พฤติกรรมของผู้ต้องขังให้เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นนั้นต้องอาศัยกระบวนการ เทคนิค วิธีการ วิชาชีพ กิจกรรม การพัฒนาจิตใจ ครอบครัว ชุมชน สังคม อีกทั้งต้องอาศัยสื่อวัสดุอุปกรณ์ งบประมาณในหลายๆ ด้าน เข้ามาปรับใช้ให้เหมาะสม โดยเฉพาะสถานที่ที่ไม่เพียงพอต่อการจัดทำกิจกรรมต่างๆ ทำให้เกิดความล่าช้าในการฟื้นฟู เพราะไม่สามารถขยายโครงการให้เพียงพอที่จะรองรับผู้ต้องขังเข้าบำบัดในโครงการได้ทั้งหมด (Chiang Mai Women Correctional Institution: 2019) เพื่อให้เกิดความเสมอภาคและเป็นธรรม ควรให้ผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ ได้รับสิทธิการลดวันลงโทษ และพักการ

ลงโทษด้วย โดยโทษกักขังแทนค่าปรับควรหลีกเลี่ยง แต่ให้ไปทำงานบริการสังคมแทนค่าปรับตามระยะเวลาที่ศาลพิพากษาลงโทษกักขังแทนค่าปรับ โดยให้กรมคุมประพฤติเป็นผู้กำกับดูแล หรือนำกระบวนการยุติธรรมชุมชนมาปรับใช้ ดังนั้น ควรมีการแก้ไขกฎระเบียบ ข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเสมอภาคและเป็นธรรม (Chaiyarin, 2011) นอกจากนี้แล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับสถานพยาบาลขาดแคลนยารักษาโรค เพราะทัณฑสถานหญิงเป็นสถานที่รองรับผู้ต้องขังป่วยจากเรือนจำและทัณฑสถานเขต 5 สภาพอาคารเรียนไม่เหมาะสมและคับแคบ ไม่พอเพียงกับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น ไม่มีพื้นที่สำหรับทำบำบัดน้ำเสีย อีกทั้งผู้ต้องขังป่วยด้วยโรคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคเหงือกและฟัน โรคซิฟิลิส โรคเอดส์ วัณโรค จิตประสาท ตลอดจนถึงสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กและหญิงตั้งครรภ์ รวมทั้งปัญหาเจ้าหน้าที่ไม่มีบ้านพักอาศัย ทำให้ขาดขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน และเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยได้รับการบรรจุใหม่ต้องไปเช่าบ้านพักอาศัย โดยเบิกค่าเช่าที่พักไม่ได้ ให้เต็ตร้อนในเรื่องค่าครองชีพ (Chiang Mai Women Correctional Institution: 2019)

จากเหตุผลดังกล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่า กระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ตามกระบวนการพัฒนาหลักการของปัญญา 3 ประการ คือ สุตมยปัญญา เป็นการศึกษาเล่าเรียน ค้นคว้าให้เข้าใจในหลักการ เหตุผลและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ จากประสบการณ์ผู้อื่นโดยการฟัง การถามและการอ่านจากแหล่งข้อมูลต่างๆ จินตามยปัญญา เป็นการใช้สติสัมปชัญญะเฝ้าดู วิเคราะห์ วิจัยปรากฏการณ์ภายในของอริยาบถต่างๆ เพื่อให้เห็นความเป็นไปของสรรพสิ่งตามความเป็นจริง และภาวนามยปัญญา เป็นการฝึกฝน ควบคุม และบังคับจิตใจให้มีพลัง สดใส แข็งแรง คล่องแคล่ว ว่องไว แน่วแน่ซึ่งมีกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นระบบ อันจะเป็นแนวทางในการสร้างสำนึกให้ผู้ต้องขังเห็นคุณค่าของการเกิดมาเป็นมนุษย์ โดยการฟื้นฟู ปลูกปลูก ประคองจิตใจอันแห่งผาก เศร้าหมอง ขุ่นมัว อันเกิดจากความผิดด้านความคิด (Peuchthonglang & Peuchthonglang, 2019) ในอดีตที่ผ่านมา เมื่อได้เห็นประจักษ์ถึงคุณค่าของตนเองก็จะสามารถสร้างจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ก็ทำได้ง่าย อันเป็นส่วนสำคัญในการสร้างเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อันเป็นสิ่งมีคุณค่ายิ่งตามที่ตั้งคมและประเทศชาติต้องการ จึงได้ทำวิจัยครั้งนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความต้องการในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่
2. เพื่อสังเคราะห์หลักธรรมในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่
3. เพื่อหาแนวทางพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิงตามหลักพุทธธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1.1 กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม คือ ผู้ต้องขังหญิง ในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ จำนวน 288 คน จากจำนวนทั้งหมด 1,151 คน ใช้สูตรการคำนวณขนาดของเครซีและมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970) โดยการใช้สุ่มอย่างง่าย

1.2 กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ คือ ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 5 รูป/คน พระธรรมกถึก/พระวิทยากรอบรมธรรม จำนวน 5 รูป ภิษุผู้สำเร็จการศึกษาสูงสุดในด้านคัมภีร์พระพุทธศาสนา เปรียญธรรมเก้าประโยค จำนวน 2 รูป และนักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา จำนวน 3 รูป รวมทั้งหมด 15 รูป/คน โดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 เครื่องมือแบบสอบถาม โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล

ตอนที่ 2 แบบสอบถามปลายปิดเกี่ยวกับความต้องการในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์

ตอนที่ 3 แบบสอบถามปลายเปิดเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์

2.2 เครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยแบ่งเป็นออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับหลักธรรมในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์

ตอนที่ 4 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เมื่อได้ข้อมูลจากแบบสอบถามแล้วจึงได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของคำตอบในแบบสอบถาม แล้วลงรหัส บันทึกข้อมูลลงเครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อประมวลผลด้วยการใช้โปรแกรมสำเร็จรูป แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ทราบถึงความต้องการในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิง ในทัณฑสถานหญิงเชียงใหม่ สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

1. สถิติในการใช้วิเคราะห์ปัจจัยส่วนบุคคล คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ

2. สถิติในการใช้วิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ คือ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการจัดระเบียบแล้วมาทำการวิเคราะห์เพื่อให้ทราบความเกี่ยวข้อง ความสัมพันธ์กันระหว่างปัจจัยต่างๆ
2. นำข้อมูลย่อยๆ ต่างๆ ที่ได้คัดแยกและจัดระเบียบแล้วมารวมกันเป็นกลุ่มๆ ตามลักษณะของความเกี่ยวเนื่อง สัมพันธ์กัน
3. ตีความ (Interpretation) และสรุปความ (Conclusion) จากข้อมูลที่ค้นคว้ามาเพื่อให้เห็นถึงหลักธรรมในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิง

สรุปผลการวิจัย

1. **ผู้ต้องขังหญิง** มีความต้องการพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการสุตมยปัญญา อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{X}$) = 4.19 และมีความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 0.614 อันดับแรก การพัฒนาความรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดี มีความต้องการพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการจินตมยปัญญาอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{X}$) = 4.24 และมีความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 0.593 อันดับแรก การพัฒนาแนวคิดให้เห็นถึงคุณค่าที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ มีความต้องการพัฒนาจิตวิญญาณ ตามกระบวนการภาวนามยปัญญา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวม ($\bar{X}$) = 4.27 และมีความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) = 0.619 อันดับแรก การพัฒนา การเจริญแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ การพัฒนาการนั่งสมาธิ เจริญจิตภาวนา

2. **หลักธรรมในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ของผู้ต้องขังหญิง** ได้แก่ พรหมวิหาร 4 ความเมตตาต่อกัน มีความกรุณาต่อกัน แสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ถ้าแก้ไขไม่ได้ทำให้ได้รับความเป็นจริงได้ ขรवासธรรม 4 มีความซื่อสัตย์ รู้จักฝึกปรือจนเกิดความชำนาญ รู้จักอดทน มีจิตอาสาเสียสละประโยชน์ของตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เมื่อได้ฟังสิ่งใดมาควรตรึงตรองให้ดี จะช่วยให้ผู้ต้องขังหญิงไม่หุดหู่ในสิ่งที่ผ่านมาสามารถที่จะพัฒนาใจตนเองให้สู้ชีวิตต่อไปได้อีก การที่จะปลูกจิตสำนึกให้รู้ถึงคุณค่าของการเกิดมาเป็นคนก็จะต้องให้รู้อย่างลึกซึ้งถึงหลักธรรม หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัว ฟังและมีการปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ หรือหลักธรรมอื่นตามความเหมาะสม การเรียนรู้จนเข้าใจถึงโลกธรรม 8 มียศยศก็เสื่อมได้ มีลาภ ลาภก็เสื่อมได้ มีสรรเสริญได้ นินทาก็มีได้ บางครั้งก็สุข บางครั้งก็ทุกข์ มันเป็นธรรมดาควรรู้อย่างยิ่งก็คือ เบญจศีล เบญจธรรม ธรรมมีอุปการะ 2 ก็มีความสำคัญเหมือนกัน สติสัมปชัญญะ จะรู้ตัวว่าทำอะไรกัน ดีหรือไม่ อย่างไร การพิจารณามรณานุสติ และ อนุสติ 10 ประการ ไม่ว่าจะเป็นพุทธานุสติ ธรรมานุสติ สังขานุสติ เคยได้ยินบ่อยๆ คือ การภาวนา พุทโธ พุทโธ ให้เขามีสิ่งยึดเหนี่ยวในจิตใจให้ได้ ทำให้จิตใจสงบ เห็นใจผู้อื่น ปรารถนาแผ่ความสุขแก่สรรพสัตว์ เพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จะได้ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทำทุกขณะจิตได้ยิ่งดี การพัฒนาจิตวิญญาณตามหลักไตรลักษณ์ คือ

ความไม่เที่ยงไม่ทน และไม่แท้ของสรรพสิ่ง เพราะสรรพสิ่งล้วนไม่เที่ยงแท้แม้ชีวิตที่อยู่ ณ เป็นชีวิตที่ยากลำบาก แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้หากกระทำแต่กรรมดี เพื่อให้เขาได้นำไปปฏิบัติใช้กับชีวิตว่าสิ่งไหนควรสิ่งไหนไม่ควรดำรงชีวิตประจำวันไปในแนวทางของศีล สมาธิ ปัญญา โดยศึกษาเป็นขั้นตอน เริ่มจาก ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคมรรค 8 ซึ่งเป็นขั้นการเจริญวิปัสสนา หาเหตุผล

3. แนวทางในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ โดยใช้วิธีการที่ทำให้ผู้ต้องขังไม่โศกเศร้าในอดีตอันเจ็บปวดที่ผ่าน ควรสอนเน้นเห็นคุณค่าในชีวิต ส่งเสริมให้มีความทำประจำให้มีความเลวร้ายที่ยังฝังอยู่ในจิตใจ โดยจัดพระสงฆ์ไปอบรมธรรมะเน้นการฟังเรื่องบาปบุญ คุณ โทษให้มาก เน้นทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แนวคิดที่จะต้องมีธรรมะเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตการเริ่มต้นใหม่คือแนวทางที่จะช่วยบรรเทาได้ สัมผัสสิ่งต่างๆ ฟังสิ่งที่สร้างสรรค์ อ่านเรื่องที่มีประโยชน์ ประเทืองปัญญาถ้ามีความทุกข์ทางใจให้ออกกำลังกาย ไม่ว่าจะเป็นเต้นแอโรบิก เล่นโยคะ เปลี่ยนที่นอน ร้องเพลง เล่นดนตรี รับประทานวิตามินดูหนังตลก ถ้ามีความทุกข์กาย ให้ทำใจยอมรับความจริงให้ได้ สิ่งเหล่านี้ต้องทำควบคู่กับการฟังเทศน์ ฟังธรรม สวดมนต์ การดำเนินชีวิตโดยตั้งสติ ในขณะที่ทำ ขณะพูด ขณะคิด ทำให้เห็นคุณค่าของชีวิตของตัวเองมากขึ้น รับฟังความคิดเห็นของครูบาอาจารย์ หรือผู้มีพระคุณ ที่มีความหวังดีต่อเรา เมื่อท่านแนะนำดีควรนำไปปรับใช้ในชีวิตได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. จากผลการวิจัยพบว่า ผู้ต้องขังหญิง มีความต้องการพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการสุตมยปัญญา อยู่ในระดับมาก เป็นต้นว่า การพัฒนาความรู้และเป็นแบบอย่างที่ดี การพัฒนาการสร้างความเข้าใจเหตุผล คุณค่าของหลักธรรม การพัฒนาสติปัญญาจากการศึกษาเล่าเรียน การพัฒนาการอ่านหนังสือ เรียนรู้ความรู้ใหม่ และ การพัฒนาการดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรม มีความต้องการพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการจินตมยปัญญา อยู่ในระดับมาก เป็นต้นว่า การพัฒนาแนวคิดให้เห็นถึงคุณค่าที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ การพัฒนาวิธีคิดสร้างความสุขอยู่กับปัจจุบัน การพัฒนาความคิดใคร่ครวญด้วยสติปัญญา การพัฒนาวิธีคิดในการแก้ปัญหา และ การพัฒนาแนวคิดพิจารณาหาเหตุผล ตามลำดับ และมีความต้องการพัฒนาจิตวิญญาณ ตามกระบวนการภาวนามยปัญญา อยู่ในระดับมาก เป็นต้นว่า การพัฒนาการเจริญแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ การพัฒนาการนั่งสมาธิ เจริญจิตภาวนา การพัฒนาการฝึกควบคุมจิตใจไม่ให้ติดอยู่กับเลส ตัณหา การพัฒนาการปล่อยวางจิตเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ และการพัฒนาการฝึกจิตให้มีสติทุกอย่างก้าวตามลำดับ ความต้องการของผู้ต้องขังหญิงในการพัฒนาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์เป็นส่วนของความต้องการที่เป็นส่วนกุศลเป็นสิ่งที่ดี เป็นไปตามความหมายของ “ฉันทะ” เป็นสภาพธรรมที่พอใจใคร่ที่จะกระทำ เป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิตได้ทุกชาติเลย ขึ้นอยู่กับว่าจะเกิดกับจิตประเภทใด ถ้าเกิดกับจิตที่เป็นกุศล ก็เป็นกุศล ถ้าเกิดกับจิตที่เป็นอกุศลก็เป็นอกุศล ถ้าเกิดกับจิตชาติวิบาก ก็เป็นชาติวิบาก ถ้าเกิดกับจิตชาติกิริยา ก็เป็นกิริยา ในขณะที่มีการเจริญกุศลประการต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ให้ท่านบ้าง รักษาศีลบ้าง

พึงพระธรรมบ้าง ศึกษาพระธรรมบ้าง อย่างนี้ มีฉันทะ ที่เป็นไปในทางที่เป็นกุศล เป็นผู้ไม่ทอดทิ้งฉันทะในการเจริญกุศล ผู้ต้องขังหญิงมีเหตุผลแสดงความต้องการของตนเองที่จะพัฒนาจิตวิญญาณให้ดีขึ้นทั้งนี้ทั้งนั้น สภาพความคิดของแต่ละคนแตกต่างกันไปบ้าง ฉะนั้นต้องพิจารณาให้เหตุผลความเป็นธรรมชาติความเป็นมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (Wonganutararoj, 1998) ที่ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์มีธรรมชาติของความเป็นผู้มีเหตุผลและการใช้อารมณ์ บุคคลที่ถูกมองว่า เป็นผู้มีเหตุผลเหมือนคอมพิวเตอร์ที่มีชีวิต คนเป็นผู้มีระบบในการรวบรวมข่าวสารตามที่ต้องการ สามารถวิเคราะห์งานได้ละเอียดและระมัดระวัง สามารถชั่งน้ำหนัก และประเมินสถานการณ์และรวมถึง ความมีเหตุผลในการใช้ความคิด มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลในกระบวนการของข่าวสารในแนวคิดที่ตรงข้ามมนุษย์เป็นผู้ใช้อารมณ์ หรือมนุษย์เป็นผู้ใช้อารมณ์หลากหลายบางคนก็ควบคุมตนเองไม่ได้และขาดสติ จิตไร้สำนึกของบุคคลเต็มไปด้วยความคับข้องใจซึ่งมีผลมาจากประสบการณ์ในวัยเด็ก คือ มีการคิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเหมือนกับพ่อกับลูก ถึงผู้ต้องขังหญิงอาจมีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตจะแตกต่างกัน แต่ทุกคนล้วนต้องการมุ่งที่จะพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นไปตามหลักธรรม “อิตตสัมปทา” (Thai Tripitakas, 19/133/36) ซึ่งมีคำอธิบายไว้ว่า การมุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้ คือ ระลึกละเอียดถึงความจริงแห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ซึ่งเมื่อฝึกแล้วจะประเสริฐเลิศสูงสุดแล้วตั้งใจฝึกตนจนมองเห็นความยากลำบากอุปสรรคและปัญหา เป็นจุดเวทีที่ทดสอบและพัฒนาสติปัญญาความสามารถ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป จนเต็มสุดแห่งศักยภาพ ด้วยการพัฒนาที่พร้อมทุกด้าน ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

สอดคล้องกับหลักแนวคิดของศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี (Human Rights information Center, 2006) ที่ได้สรุปถึงสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกายไว้ว่า เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่เป็นสิทธิมนุษยชน ซึ่งบทบัญญัติรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันได้กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างการใช้อำนาจอธิปไตยกับสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกายไว้ว่า การปฏิบัติต่อนักโทษผู้กระทำความผิด รัฐหรือองค์กรของรัฐจะปฏิบัติต่อนักโทษเหมือนมิใช่มนุษย์ เช่น ปฏิบัติเยี่ยงสัตว์ หรืออย่างทาสมิได้ เพราะสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย เป็นหลักขั้นพื้นฐานอันสำคัญที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติคุ้มครองมิให้มีการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์เช่นนั้น เมื่อมีการปฏิบัติตามสิทธิมนุษยชนอันเป็นพื้นฐานตามธรรมชาติ อันเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ต้องขังหญิงได้ เป็นไปในทิศเดียวกันกับงานวิจัยของ สุเมธ พิระพล (Perapon, 2002) ที่ได้วิจัยเรื่อง “จุดจบของจิตใต้สำนึกความเป็นมนุษย์” ผลของการวิจัยพบว่า สภาพจิตใจของมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนได้ด้วยปัจจัยและมูลเหตุต่างๆ ในสถานะต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิตของมนุษย์ผู้นั้น จึงเอาสาระตรงนี้เป็นแนวคิดในการทำงาน เนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบันมีสิ่งยั่วยุต่างๆ เกิดขึ้นมากมายในสังคม ทั้งที่เป็นไปในทางที่ดีและไม่ดี โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย และแปลกประหลาดมากขึ้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้สภาพจิตใจของ มนุษย์อ่อนไหวไปตามกระแสเหล่านั้นได้ง่าย และทำให้มนุษย์ไม่เข้าใจ และรู้ซึ้ง ถึงคุณค่าที่แท้ที่จิตใต้สำนึกต้องการ ดังนั้นในผลงานชุดนี้จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงอันตราย อันเกิดจากการใช้ชีวิตตามกระแสมากเกินไป ซึ่งอาจจะทำให้เพื่อนมนุษย์ตระหนักถึง สาระ คุณค่าของชีวิต และจิตใจที่แท้จริง เพื่อที่จะดำเนินชีวิตไปในวิถีทางที่ถูกต้อง และดีงามสืบไป

2. จากการสังเคราะห์หลักธรรมการพัฒนาจิตวิญญาณตามกระบวนการสุดมยปัญญา พบว่า ศิล เป็นพื้นฐานที่ดีที่สุดของมนุษย์ ไม่ว่าคนจะอยู่ที่ไหนก็สามารถที่จะนำศิลปมาประพจน์ได้ เมื่อรักษาศิล ให้สมบูรณ์แล้วจิตใจก็จะสงบมากขึ้น มีความสุข เมื่อมีความสุข คนรอบข้างก็พลอยมีความสุขไปด้วย รู้จัก การคบบัณฑิต คือ มีกัลยาณมิตรที่จะคอยชักนำ ชี้แนะแนวทางในการประพจน์ตนและการดำรงตนอยู่ใน สังคมอย่างมีความสุข เพื่อให้รู้ว่า การดำเนินชีวิตประจำวัน ต้องรู้จักให้รู้จักเสียสละ การพูดเจรจาปราศรัย เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ ไม่หยาบคาย ไพเราะอ่อนหวาน ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ทำตัวสบายๆ เสมอ ดันเสมอปลาย เป็นไปตามหลักธรรม “สี่สัปปา” (Thai Tripitakas, 19/129/36) ซึ่งมีความหมายว่า การมีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต คือ รู้จักจัดระเบียบความเป็นอยู่กิจกรรมกิจการและสิ่งแวดล้อมให้ เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต อย่างน้อยมีสี่ขั้นพื้นฐาน คือ มีพฤติกรรมที่ถูกต้องในความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ด้วยการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างเกื้อกูลไม่เบียดเบียนกัน และในความสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุด้วยการกินใช้ปัจจัย 4 ตลอดจนอุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่ส่งเสริมคุณภาพ ชีวิต เกื้อหนุนการศึกษา การสร้างสรรค์ และระบบดุลยสัมพันธ์ของธรรมชาติ สอดคล้องกับแนวคิดของ พรจันท์ สุวรรณชาติ (Suwunchart, 1991) ที่ได้อธิบายถึงจิตวิญญาณในมิติด้านพฤติกรรม ไว้ว่า สิ่ง ที่แสดงออกมาจากความเชื่อทางจิตวิญญาณของแต่ละคน แต่ละบุคคลมีเอกลักษณ์ของตนเองที่ไม่เหมือนใคร ต่อสู้เพื่อทุกสิ่งของตนเอง และรับผิดชอบที่จะเลือกทางเดินชีวิต คนเป็นสิ่งที่ชีวิตที่มีอาจแยกอยู่ตามลำพังได้ ทุกคนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (ทั้งภายในและภายนอก) วิธีการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมได้รับ อิทธิพลจากสังคม และประสบการณ์ในอดีต ผู้ซึ่งแสวงหาวิธีการที่ทำให้ตนเองสามารถผสมผสานกับสิ่ง แวดล้อมได้อย่างดี โดยที่แต่ละระบบของร่างกาย เช่น หัวใจหลอดเลือด ทางเดินหายใจ ทางเดินอาหาร กล้ามเนื้อกระดูก ผิวหนัง ต่างก็ทำหน้าที่แตกต่างกันไป แต่ก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การดูแลบุคคล จำเป็นต้องเข้าใจองค์ประกอบของชีวิต และให้การดูแลองค์ประกอบต่างๆนั้นไปพร้อมๆ กันไม่ว่าจะเป็นองค์ ประกอบด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและ จิตวิญญาณ

3) จากข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาจิตวิญญาณ พบว่า การที่จิตใจของผู้ต้องขังเศร้าหมองสาเหตุ มาจากการคิดถึงแต่เรื่องราวในอดีต แต่อดีตมันเป็นสิ่งที่ผ่านไปแล้ว การระลึกถึงกรรมชั่วที่ตนเองได้กระทำ ไว้ทำให้จิตฟุ้งซ่าน ความไม่พร้อมของร่างกาย ความเจ็บไข้ได้ป่วย ปวดหลัง ปวดเอว ปวดแขน ปวดขา และ ความไม่พร้อมของจิตใจไม่ว่าจะเป็นความเกียจคร้าน ขาดความศรัทธา ไม่เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย การพัฒนา ที่สำคัญ คือ พัฒนาที่ข้างในจิตใจซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการคิดและออกมาในรูปแบบการกระทำ ประเด็นอยู่ ที่ว่าพัฒนาข้างในควรจะทำอย่างไร สร้างเสริมความคิดได้อย่างไร นี่คือนักประณตปัญหาที่ต้องช่วยกันคิดหา แนวทาง ให้เหมาะกับผู้ต้องขัง ควรใช้สติควบคุมความรู้สึกคิดไตร่ตรอง การคิดหาเหตุผล พิจารณาสังเกตอย่างแยบยล ให้ทำกิจกรรมอะไรบางอย่างที่ส่งเสริมให้คนมีความคิดใคร่ครวญ ด้วยสติปัญญา ให้เรียนหนังสือเพิ่มเติม แสวงหาความรู้ในสิ่งที่มนุษย์ควรจะมี การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เช่น การอ่านหนังสือ คิดอย่างมีเหตุมีผลและมีสติ มีความสุขอยู่กับปัจจุบัน ทำความเข้าใจโดยใช้สติปัญญา ใคร่ครวญ เป็นกระบวนการพัฒนาจิตวิญญาณ เป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ

(Toniti, 2015) โดยการผสมผสานของกาย จิต วิญญาณ และสังคัม ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แต่บางครั้งการปฏิบัติงานของพยาบาลก็อาจละเลยภาวะทางจิตวิญญาณของผู้รับบริการไป หรือกระทำไปโดยไม่เจตนา เช่น การตัดสายสัญญาณจากข้อมือผู้ป่วยออกก่อนส่งห้องผ่าตัด การเก็บพวงมาลัยหัวเตียงผู้ป่วยทิ้งเพื่อรักษาความสะอาดของสิ่งแวดล้อมโดยไม่ได้คำนึงถึงความเชื่อและศรัทธาของผู้ป่วย หรือบางครั้งพยาบาลอาจจะละเลย หรือประเมินเพียงว่าผู้ป่วยนับถือศาสนาพุทธโดยไม่ได้ซักถามข้อมูล ความเชื่อหรือภูมิหลังก่อน แล้วสรุปเองว่าเขาน่าจะมีหลักธรรมตามศาสนาพุทธ จากการศึกษาการใส่ใจดูแลสุขภาวะด้านจิตวิญญาณในผู้ติดยาเสพติด ซึ่งการดูแลใส่ใจด้านจิตวิญญาณที่ศึกษา ได้แก่ ความมีสติ การเพิ่มความรู้สึกทางบวกต่อตนเอง การวางแผนเป้าหมายของชีวิต อัตราพฤติกรรมการเลิกสารเสพติดในกลุ่มนี้สูงขึ้น และมีความพึงพอใจในชีวิตสูงขึ้น ความเชื่อและการปฏิบัติที่เข้าถึงจิตวิญญาณของผู้ติดยาเสพติดจะช่วยลดความรู้สึกทุกข์ทางใจลงได้ และการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ เช่น การทำสมาธิ การอ่านพระคัมภีร์ การสวดมนต์ มีผลต่อสุขภาพ ทำให้เกิดการตอบสนองแบบผ่อนคลายและการตอบสนองแบบผ่อนคลายจะทำให้เกิดผลต่อสรีระ มีการลดลงของกระบวนการเผาผลาญ การหายใจช้าลง ความดันโลหิตลดลง ความตึงตัวของกล้ามเนื้อลดลง หัวใจเต้นช้าลง คลื่นสมองแบบช้าเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับการวินิจฉัยว่ามีปัญหาด้านสุขภาพจิต ก็ยังให้ความสำคัญต่อการได้รับการประคับประคองด้านจิตวิญญาณอย่างมากอีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรกำหนดเป็นนโยบายในการฝึกอบรมธรรมแก่ผู้ต้องขังหญิง โดยเน้นการปฏิบัติธรรมฝึกกรรมฐานนั่งสมาธิเจริญจิตภาวนา มากกว่าภาคทฤษฎี เพื่อช่วยให้เกิดความตระหนักถึงบาป บุญ คุณ โศข และทำให้จิตสงบได้มากกว่า ควรกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การอบรมธรรมแก่ผู้ต้องขังหญิง โดยกำหนดเป้าหมายหลัก คือ ผู้ต้องขังหญิงต้องตระหนักถึงคุณค่าของการเกิดมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตวิญญาณ

1.2 ควรมีนโยบายในการฝึกระเบียบวินัยในการยืน เดิน นั่ง นอน อย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการเรียนด้านสุจริตธรรม ฝึกให้ผู้ต้องขังรู้ว่า ขณะนี้ กำลังทำอะไร กำลังพูดอะไร กำลังคิดอะไร บนพื้นฐานของกายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต

1.3 ควรกำหนดเป็นนโยบายในการสร้างสถานที่อบรมศีลธรรมในทัณฑสถานหญิง ให้บรรยากาศเหมือนวัด มีการสวดมนต์ นั่งสมาธิ ทุกวัน ส่วนในวันพระกำหนดให้มีสมาทานศีล การแสดงธรรมเทศนาเจริญภาวนา

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไปมีดังนี้

- 2.1 ควรวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการขัดเกลาจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ผู้ต้องขังหญิง
- 2.2 ควรวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองของผู้ต้องขังหญิง
- 2.3 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในอุดมคติของผู้ต้องขังหญิง
- 2.4 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับกลยุทธ์การพัฒนาคุณธรรมผู้ต้องขังหญิง
- 2.5 ควรทำวิจัยเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้ต้องขังหญิง

References

- Chaiyarin N. (2011). *Social-economic impacts on prisoners sentenced to imprisonment and fines in jail and prison in Chiang Mai Province*. Master of Public Administration. Graduate School, Chiang Mai University
- Chanmongkon P. (2009). *A Comparison of self-esteem and internal locus of control between well-adjusted group and Mal-Adjusted group of inmates at Chiang Mai Woman Correctional Institution*. Master of Science. Graduate School, Chiang Mai University
- Chiang Mai Women Correctional Institution. (2019). Retrieved December 27, 2018, from <https://www.facebook.com/chiangmaiwomancorrectionalinstitution>
- Human Rights information Center. (2006). *Basic freedom According to the constitutional framework in the context of Thai society and international standards on human rights*. Bangkok Mahidol University.
- Krejcie, R.V. & Morgan, D.W. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*. 30(3), 607-610.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Peuchthonglang. P. & Peuchthonglang. Y. (2019). Mindfulness brought Peacefulness: Grow Mindfulness Tree for World Peace. *Journal of MCU Peace Studies*. 7(1), 266-277.
- Tiravekin L. (2010). *Thai Politics and Government*. Bangkok. Thammasat University

- Toniti N. (2015). *Process communities: learning for change*. Retrieved December 27, 2018, from <http://semsikkha.org/tha/index.php/article/article-2/222-spiritual-development>
- Suwunchart P. (1991). *The Concepts of Nursing in the spiritual dimension*. Bangkok: Ruen Kaew Printing.
- Wonganutararach P. (1998). *Psychology of Human Resource Management*. Bangkok: Bangkok Supplementary Media Center
- Somnuek S. (2004). *Crime repetition of female inmates in Chiang Mai women correctional institution*. Master of education thesis. Chiang Mai University.
- Perapon S. (2002). *The end of mind to be conscious of human*. Master Thesis Silpakorn University